

УДК 502.3/7::338.2

## СТРУКТУРА ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

О.В. Бутрим

кандидат економічних наук

Інститут агроекології і природокористування НААН

На основі аналізу рівня антропогенного навантаження та екологічної стабільності території Київської області за останні 10 років, виконано оцінку структури земельного фонду з визначенням особливостей його використання. Обґрунтовано напрями підвищення екологічної рівноваги землекористування регіону.

**Ключові слова:** структура землекористування, земельні ресурси, агровиробництво, антропогенний тиск, екологічна стабільність

.....

Вирішення проблем землекористування та досягнення сталого агровиробництва визначає продовольчу безпеку держави. Нераціональне, науково не обґрунтоване землекористування призводить не тільки до втрати родючості земель та порушення екологічної рівноваги ландшафтів, а й значного рівня еколого-економічної загрози з невизначеністю та важко передбачуваними наслідками у віддаленій перспективі. Таким чином, зростання ризику еколого-економічної нестабільності загострює актуальність зазначених проблем уже зараз.

У матеріалах Всесвітньої конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро 1992 р.) зазначено, що охорона та раціональне використання ґрунтів мають вирішальний вплив на стан довкілля, тому повинні посідати ключові позиції в державній політиці.

Ураховуючи, що Україна є найбільшою за площею серед європейських держав та має унікально сприятливі для агровиробництва поєднання ґрунтово-кліматичних умов, проблема досягнення сталого землекористування набуває пріоритетного статусу. Завдання відтворення та збереження родючості ґрунтів, у тому числі зниження темпів та обсягів ерозії, процесів деградації земель протягом багатьох років визначається ключовими у сфері національної аграрної політики. Це пояснюється комплексністю питання і необхідно послідовністю зусиль фінансово-організаційного характеру з боку держави для його. Усі наведені аспекти агро-екологічної безпеки є актуальним і для земель Київської області.

Дослідженню проблем раціонального використання земельно-ресурсного потенціалу як територіального базису організації сільськогосподарського виробництва присвячено роботи таких вітчизняних учених: О.Ф. Балацького, І.К. Бистрякова, Б.М. Данилишина, Д.С. Добряка, М.Д. Пістуна, В.Т. Гриневецького, Б.С. Носко. Методичним аспектам екологічної оцінки агровиробництва регіону присвячені роботи О.І. Фурдичка, О.Г. Тараріко, Н.А. Макаренка, Н.В. Палапи, В.П. Патики, Л.В. Дацько та ін. Вагомий внесок у розробку економічних основ екобезпечного сільськогосподарського землекористування зробили О.П. Канаш, Л.Я. Новаковським, Г.І. Ярмолюком та ін. Але з огляду на актуальність проблем реформування земельних відносин в сучасних кризових економічних обставинах, проблеми еколого-економічної оцінки земельних ресурсів, визначення системи заходів щодо їх збереження та відновлення продуктивності є надзвичайно актуальними як для країни в цілому, так і на рівні регіонів.

Метою статті є дослідження існуючої структури землекористування в Київській області та аналіз динаміки еколого-економічної ситуації за останнє десятиріччя для виявлення потенційних напрямів посилення ефективності використання земельних ресурсів регіону, які сприятимуть переходу до сталого агровиробництва.

Економічна криза, в якій перебуває Україна протягом останніх років, здійснює негативний вплив і на аграрний сектор, що призвело аграріїв до ситуації переважання питань «виживання одного дня» над широ-

кими колом проблем сталого господарювання на землі. Як наслідок відбувається порушення сівозмін, стрімке скорочення обсягів внесення поживних речовин у ґрунт, що в остаточному підсумку спричинює гостродефіцитний баланс гумусу, прискорення процесів агрохімічної деградації, та на самкінець — істотне погіршення екологічного стану сільськогосподарських земель [1]. У Київській області спостерігаються всі негативні агроекологічні процеси, що властиві і решті території України. Крім того, простежуються тенденції х інтенсифікації внаслідок синергічного ефекту впливу на фоні незбалансованого співвідношення між основними типами угідь та систем землекористування.

Початковим етапом розробки рекомендацій щодо послідовності дій з раціонального землекористування для покращення агроекологічного стану регіону є вивчення існуючої структури землекористування, від якої значною мірою залежить екологічна стійкість навколишнього природного середовища. Слід зауважити, що рівень техногенного навантаження суттєво залежить від стійкості природного середовища до нього, тобто здатності чинити опір внутрішнім та зовнішнім збуренням. Сутність стійкості природних ландшафтів — це їх здатність зберігати під дією зовнішніх чинників свою структуру і характер функціонування, а природно-техногенних — властивість виконувати соціально-економічні функції відтворення ресурсів і середовища під дією зовнішнього впливу [2]. Рівень техногенного навантаження обмежується здатністю повернення системи до попереднього стану шляхом саморегулювання. Стійкість не може бути однаковою до різних видів впливу, тобто певних видів антропогенного навантаження, які визначають структуру використання та якісний стан земельних ресурсів.

Для оптимізації функціональної структури сучасних техногенних ландшафтів, у тому числі сільськогосподарських, та зниження антропогенного тиску на довкілля, оцінюють екологічний баланс співвідношення основних типів угідь або оптимальності структури земельного фонду. Оцінка ґрунтується на обернено пропорційних показниках екологічної стабільності території ( $k_e$ ):

$$k_e = \frac{\sum_i S_i \times K_i}{\sum_n S_i}, \quad (1)$$

де  $S_i$  — площа категорії землекористування  $i$ -го виду, га;  $K_i$  — коефіцієнт екологічної властивості  $i$ -ї категорії землекористування; та на показнику антропогенного тиску на територію [3] ( $k_a$ , формула 2):

$$k_a = \frac{\sum_i S_i \times B_i}{\sum_n S_i}, \quad (2)$$

де  $B_i$  — оціночний бал антропогенного навантаження відповідної категорії землекористування [3].

Принцип їх розрахунку тотожний: співвідношення суми площ земельних угідь з урахуванням їх якості у вигляді поправочних коефіцієнтів до загальної площі зазначених угідь. Ці два коефіцієнти характеризують значимість структури категорій землекористування для екологічної стабільності регіону та враховують різні характеристики земель. Якісні показники різних категорій землекористування переведено у цифровий вимір через коефіцієнт екологічної властивості (коливається від 0 — для забудованих територій і доріг до 1 — для природних лісових ландшафтів) та через оціночний бал антропогенного навантаження (від 1 — для земель заповідників до 5 — для земель із таким характером антропогенного навантаження, як промисловість, транспорт, забудова) [3]. На основі використання цих коефіцієнтів розроблено шкалу показників екологічної стабільності території та антропогенного тиску, (табл. 1).

На основі аналізу динаміки площ найбільших категорій землекористування столичного регіону, за останні 10 років можна проаналізувати динаміку структури земельного фонду (табл. 2).

Згідно з наведеними даними статистичної звітності (форма 6-зем), відбулося незначне збільшення антропогенного навантаження на територію регіону в результаті помітного розширення площі забудованих земель (на 10,0%). Незважаючи на певне

Таблиця 1

Шкала оцінки екологічної стабільності території

$k_e$	Екологічний стан	$k_a$	Рівень антропогенного навантаження
$\leq 0,33$	Екологічно нестабільний	4,1–5,0	Високий
0,34–0,50	Слабостабільний	3,1–4,0	Підвищений
0,51–0,66	Середньостабільний	2,1–3,0	Середній
$\geq 0,67$	Екологічно стабільний	1,0–2,0	Низький

Таблиця 2

Динаміка земельного фонду Київської області (разом з м. Київ), тис. га

Категорія землекористування	2000	2005	2008	2009	2010
Землі сільськогосподарського призначення, усього,	1812,8	1810,1	1802,7	1801,0	1798,7
У тому числі: рілля та багаторічні насадження	1410,1	1412,9	1406,3	1404,9	1401,7
Ліси та лісовкриті площі	687,1	685,9	684,7	684,7	684,7
Забудовані землі	147,4	150,5	158,8	160,8	163,8
Землі під водою	180,5	182,2	182,0	181,9	182,0
Відкриті заболочені землі	49,7	50,3	49,9	49,9	49,9
Інші	18,2	16,7	17,6	17,4	17,4
Усього земель	2895,7	2895,7	2895,7	2895,7	2895,7

зниження площ сільськогосподарських земель (на 0,8%) та ріллі (на 0,7%) з одночасним збільшенням під багаторічними садовими насадженнями (на 1,7%), показник сільськогосподарської освоєності території області залишається порівняно високим і становить 57,7% (з урахуванням площі м. Київ) (рис. 1).

Якщо розглянути ситуацію без урахування м. Київ, показник сільськогосподарської освоєності території області становить 63,8%, зокрема під сільгоспугіддями перебуває 59,2, у тому числі рілля — 48,2, багаторічними насадженнями — 1,6, сіножатями та пасовищами — 9,0, перелогами — 0,4% [4]. Але відповідно до мети нашого дослідження розглядаються просторові характеристики категорій землекористування разом із площею м. Київ. Наведені показники (див. на рис. 1) є середніми для області, які в окремих районах перевищують їх.

Слід зазначити, що в межах сільськогосподарських земель динаміка характеризується асинхронністю. При

зменшенні загальних площ таких категорій землекористування, як сільськогосподарські землі, рілля, землі, що перебувають у стадії меліоративного будівництва та відновлення

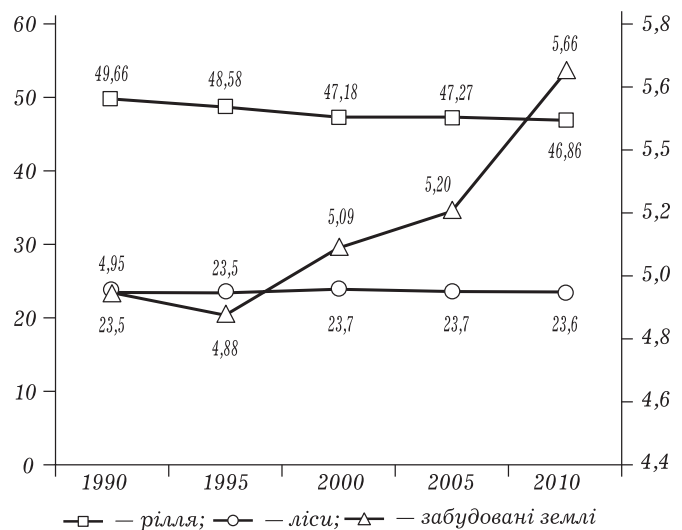


Рис. 1. Динаміка частки найбільших категорій землекористування Київської області (з урахуванням м. Київ), 1990–2010 рр., %

родючості, а також тимчасової консервації, площі забруднених земель зросли. Тобто землі переведено в категорію багаторічних насаджень, сіножатей. Ураховуючи рівень занепаду галузі тваринництва і скорочення поголів'я тварин, можна припустити, що переведення землекористування до категорій сіножати та пасовища носить суто юридичний характер, без інтенсифікації антропогенної діяльності та з розширення кормової бази тваринництва.

На основі використання даних щодо площ категорій землекористування виконано оцінку екологічної стабільності й антропогенного тиску на територію області. З'ясовано, що за останні 10 років спостерігається погіршення стану навколишнього середовища столичного регіону. Наводимо динаміку показників екологічної стабільності ( $k_e$ ) і антропогенного тиску ( $k_a$ ) території Київщини (рис. 2).

Результати розрахунків свідчать про вкрай нестабільний екологічний стан території Київської області з підвищеним рівнем антропогенного навантаження, який неухильно погіршується. Постійне зростання антропогенного тиску пов'язано з розвитком промисловості, сільського господарства, транспорту.

Із зазначеними видами господарської діяльності нерозривно пов'язана структура землекористування, в якій у Київській об-

ласті переважають забудовані землі (у тому числі значна частка належить транспортним магістралям, об'єктам промисловості) та спостерігається високий рівень сільськогосподарської освоєності. Непомірне розорювання сільськогосподарських площ, використання не за природним призначенням водоохоронних зон річок і водойм, надлишкове застосування хімічних засобів захисту рослин і мінеральних добрив та недотримання сівозмін для отримання прибутків сільськогосподарського виробництва призводять до активізації процесів ерозії і деградації земель, забруднення ґрунту й води, вирощування екологічно неякісної продукції рослинництва і тваринництва.

У результаті нераціональної структури землекористування та ведення господарства з порушенням науково обґрунтованих вимог наразі понад 8 тис. га є малопродуктивними, 0,2 — деградовані та 0,9 тис. га — техногенно забруднені. Проведення робіт з консервації (тобто виведення пошкоджених земель із сільськогосподарського використання вжиття заходів щодо відновлення родючості — залуження або заліснення) на території області потребують 1999,8 га. Крім того, обліковується 2919,6 га порушених (таких, що втратили свою господарську та екологічну цінність через порушення ґрунтового покриву внаслідок антропогенних чи природних факторів) та 714,1 га відпрацьованих земель із порушенням ґрунтовим покривом унаслідок розробки родовищ корисних копалин, формування відвалів геологорозвідки, будівельних чи інших робіт. Для поліпшення стану цих земель необхідно здійснити рекультивацию — комплекс заходів з відновлення ґрунтового покриву.

З метою подолання гострих проблем реформування земельних відносин та охорони земель Головним управлінням Держкомзему в Київській області за участю його територіальних органів у районах і містах регіону розроблено Програму використання та охорони земель у Київській області на період 2012–2016 роки [4]. Програму сформовано на основі: Земельного кодексу України, Законів України «Про землеустрій», «Про охорону земель», «Про державні цільові програми», Указу Президента Украї-

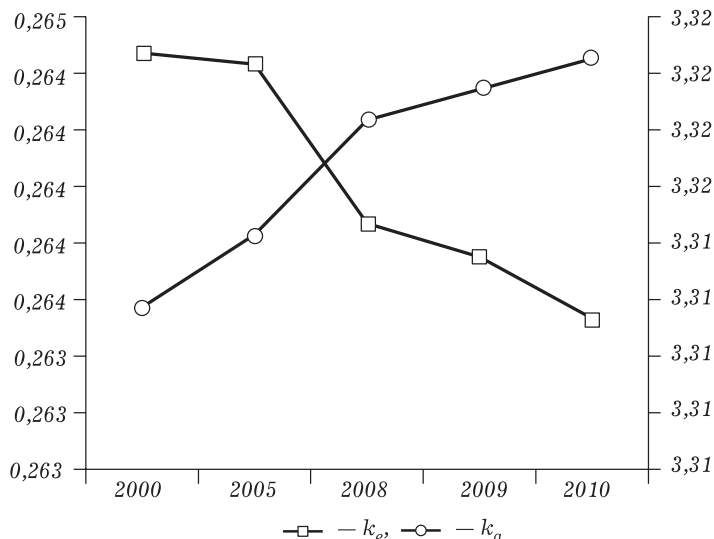


Рис. 2. Динаміка значень показників екологічної стабільності ( $k_e$ ) і антропогенного тиску ( $k_a$ ) території Київської області (з урахуванням м. Київ) 2000–2010 рр.

ни № 5/2009 від 12.01.2009 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 листопада 2008 року «Про виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України з питань регулювання земельних відносин, використання та охорони земель», а також з урахуванням завдань та положень ряду інших державних документів, а саме: Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 року № 1001; Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України № 743- від 17.06.2009 р; Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»; Регіональної програми захисту сільськогосподарських угідь та територій населених пунктів Київської області від підтоплення в 2009–2013 роках та прогноз до 2015 року, затвердженої Рішенням сесії Київської обласної ради № 491-25-V від 23.07.2009 року.

Таким чином, програма повинна комплексно визначати пріоритетні завдання щодо подолання проблем реформування земельних відносин та охорони земель на 2012–2016 роки. З врахуванням показників і заходів відповідних регіональних програм. Фінансування передбачених цим документом заходів здійснюватиметься за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, власників землі й землекористувачів, а також інших джерел, передбачених законодавством.

Мета програми полягає у проведенні державної політики, спрямованої на збалансоване забезпечення потреб населення і галузей економіки в земельних ресурсах. Для її досягнення необхідно розв'язати низку завдань, зокрема:

- раціонального використання земель, їх захисту від виснаження, деградації, забруднення;
- підвищення врожаїв сільськогосподарських культур і, отже збільшення обсягу виробництва високоякісної та екологічно чистої продукції;
- збереження ландшафтного й біологічного різноманіття, та формування екологічно безпечних умов для проживання населення і господарської діяльності.

Окреслене коло питань є основою підвищення екологічної рівноваги землекористування на регіональному рівні. Таким чином, агроекологічна ситуація має безпосередній вплив на ефективність господарювання у рослинництві. Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Київській області регулярно здійснює аналіз стану довкілля, у тому числі ґрунтового покриву, результати якого публікуються у щорічних регіональних доповідях [5]. Однак протягом досліджуваного періоду реалізація заходів щодо охорони земель, ґрунтового обстеження виконуються в недостатніх обсягах і їх розширення потребує збільшення фінансування. Недостатньо уваги приділяється також питанням картографування сільськогосподарських угідь.

### ВИСНОВКИ

Поліпшення агроекологічного стану можливе шляхом реалізації комплексу науковообґрунтованих заходів, насамперед оптимізації структури землекористування, а саме, співвідношення угідь (антропогенно змінених — промислові, забудовані, розорані землі та природних ландшафтів — болотні, лісові, водні). Для цього доцільно трансформувати структуру земельного фонду шляхом виведення малопродуктивних та непридатних земель і виконання на них робіт із лісорозведення та залуження. Зазначене сприятиме збільшенню загальної площі екологічностабілізуючих угідь. Крім того, потребує інтенсифікації впровадження системи сталого землекористування, яке повинно здійснюватись на основі використання прийнятних з екологічного погляду, агротехнологій, що здатні забезпечити збереження і відтворення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності агроєкосистем та якості сільськогосподарської продукції.

Необхідно наголосити, що вирішення проблеми переходу до сталого землекористування потребує підтримки влади не лише на регіональному рівні, а й з боку уряду України. одночасно з виконанням вимог уже прийнятих державних програм та планів необхідно вдосконалити законодавчу базу у сфері охорони земель та збереження їх родючості, а саме прийняти відповідний закон, проект якого внесено Міністерством аграрної політики і продовольства України на розгляд до Верховної Ради України.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Стан родючості ґрунтів України та прогноз його змін за умов сучасного землеробства / [За ред. В.В. Медведєва, М.В. Лісового]. — Харків: ШТРИХ, 2001. — 100 с.
2. Гавриленко О.Т. Геоecологічне обґрунтування проектів природокористування: навч. посіб. / Гавриленко О.Т. — К.: Ніка-Центр, 2003. — С. 22.
3. Третяк А.М. Методичні рекомендації оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та сільськогосподарського землекористування / Третяк А.М., Третяк Р.А., Шквар М.І. — К.: Ін-т землеустрою УААН, 2001. — 15 с.
4. Програма використання та охорони земель у Київській області на період 2012–2016 роки [Електронний й ресурс] / Головне управління Держземагентства у Київській області — Режим доступу: <http://www.kievoblzem.org/>
5. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Київській області у 2010 році [Електронний й ресурс] / Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Київській області. — Режим доступу: <http://eco-kiev.com.ua/>

# Новини

## Новини

### Новини • Новини • Новини

#### ПАРЛАМЕНТ ПРИЙНЯВ ЗА ОСНОВУ ЗАКОНОПРОЕКТ, ЯКИМ СКАСОВУЄТЬСЯ ПЛАТА ЗА РЕЄСТРАЦІЮ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Нещодавно Верховна Рада України прийняла за основу проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про Державний земельний кадастр» щодо скасування плати за внесення відомостей до Державного земельного кадастру та змін до них» (реєстр. № 3061 від 08.08.2013).

Проект зазначеного Закону розроблено в рамках виконання соціальних ініціатив Президента України Віктора Януковича. Національним планом дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», затвердженим Указом Президента України від 12 березня 2013 року № 128, міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади доручено забезпечити скасування плати за внесення відомостей до державних реєстрів, інших інформаційних баз, що використовуються для надання адміністративних послуг.

Законопроектом вносяться зміни до Закону України «Про Державний земельний кадастр» в частині скасування плати за внесення відомостей до Державного земельного кадастру та змін до них. Скасовано справляння плати за адміністративні послуги, які надає Держземагентство України, а саме: за державну реєстрацію земельної ділянки, державну реєстрацію обмежень у використанні земель, внесення до Державного земельного кадастру відомостей (змін до них) про землі в межах території адміністративно-територіальних одиниць та про земельну ділянку.